

**OILA QONUNCHILIGIDA BOLANING NASL-NASABINI BELGILASH
MUAMMOLARI**

Toshov Ikromjon Murodilovich

Buxoro viloyat sudi sudyasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oila qonunchiligida bolaning nasl-nasabini belgilash masalalari, ularning huquqiy asoslari va amaliy muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, otalik va onalikni aniqlash jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatlar, sud amaliyoti va zamonaviy texnologiyalarning o‘rni ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *nasl-nasab, otalikni belgilash, oila huquqi, bola huquqlari, DNK ekspertiza, sud amaliyoti.*

KIRISH

Bola nasl-nasabini belgilash instituti oila huquqining eng muhim va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Nasl-nasabning huquqiy jihatdan aniq belgilanishi nafaqat bolaning shaxsiy huquqlari, balki uning moddiy ta‘minoti, irsiy huquqlari, tibbiy ma‘lumotlarga ega bo‘lish imkoniyati, shuningdek, davlat oldidagi fuqarolik majburiyatlari uchun ham asosiy poydevor vazifasini o‘taydi. O‘zbekiston Respublikasida oila munosabatlarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasi so‘nggi o‘n yillikda sezilarli darajada takomillashtirilgan bo‘lsa-da, nasl-nasabni aniqlash jarayonida hali ham tizimli, huquqiy va ijtimoiy muammolar mavjud.

Nasl-nasab tushunchasi oila huquqida bolaning qonuniy ota-onasi bilan bo‘lgan huquqiy bog‘lanishini anglatadi. Bu bog‘lanish nafaqat biologik, balki ijtimoiy-huquqiy xususiyatga ega bo‘lib, davlat tomonidan tan olinishi va muhofaza qilinishi shart. O‘zbekiston qonunchiligiga ko‘ra, nasl-nasabni belgilash fuqarolik holatini dalolatnoma yozish organlari tomonidan rasmiylashtiriladi va qonuniy kuchga ega bo‘ladi. Qonun hujjatlarida nasl-nasabni aniqlashning bir necha usullari nazarda tutilgan: nikohda tug‘ilgan bola, nikohdan tashqari tug‘ilgan bola, ota-onalikni e‘tirof etish orqali va sud tartibida otalikni belgilash.

O‘zbekiston Respublikasi Oilalar to‘g‘risidagi kodeksining 47-moddasida quyidagicha qonuniy norma mustahkamlangan: “Nikohda tug‘ilgan bolaning ota-onasi sifatida nikohda turgan shaxslar e‘tirof etiladi, agar nikoh tugatilgan yoki bekor qilingan bo‘lsa ham, bola tug‘ilgan kundan e‘tiboran o‘n oy ichida tug‘ilgan bolaning otasi sifatida sobiq er e‘tirof etilishi mumkin” [1, 47-m.]. Ushbu norma bolaning nasl-nasabini avtomatik ravishda belgilash tamoyiliga asoslangan bo‘lib, bolaning huquqlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, amaliyotda nikohdan tashqari tug‘ilgan bolalar, ajrashgan oilalar, yoki otalikni rad etish holatlari ushbu normani qo‘llashni murakkablashtiradi.

Nasl-nasabni belgilashning ikkinchi yo‘li – bu ota-onalikni e‘tirof etish orqali nasl-nasabni aniqlashdir. Qonun hujjatlarida bu tartib bolaning manfaatlarini ustuvor qo‘yish

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

tamoyiliga asoslangan. O‘zbekiston Respublikasi Oilalar to‘g‘risidagi kodeksining 48-moddasida belgilanganidek: “Nikohda turmagan shaxslarning bolasi ota-onalikni e‘tirof etish yo‘li bilan nasl-nasabi belgilanishi mumkin. Ota-onalikni e‘tirof etish ota yoki onaning arizasiga asosan, ikkala tomonning roziligi va bola voyaga yetgan bo‘lsa, uning roziligi bilan amalga oshiriladi” [2, 48-m.]. Bu norma ixtiyoriy tartibda nasl-nasabni belgilash imkonini beradi, lekin amaliyotda ko‘pincha bir tomonning roziligi rad etilganda yoki otalik shubha ostida qolganda sud tartibiga murojaat qilish zarurati tug‘iladi.

Nasl-nasab institutining huquqiy mohiyati faqat shaxsiy huquqlarni emas, balki moddiy ta‘minot, nafaqa, irsiy huquqlar va davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy yordam olish imkoniyatlarini ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli, nasl-nasabni noqonuniy yo‘l bilan o‘zgartirish yoki yashirish qonunchilikka zid hisoblanadi va javobgarlikka tortilishi mumkin. Xalqaro huquq normalari ham bu masalaga alohida e‘tibor qaratadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasining 7-moddasida quyidagicha mustahkamlangan: “Har bir bola tug‘ilgandan so‘ng darhol ro‘yxatga olinishi va tug‘ilganidan boshlab ismga, fuqarolikka ega bo‘lishi hamda o‘z ota-onasini bilish va ular tomonidan parvarish qilinish huquqiga ega bo‘ladi” [3, 7-m.]. Ushbu norma O‘zbekiston qonunchiligiga integratsiyalashgan bo‘lib, nasl-nasabni belgilash jarayonida bolaning eng yaxshi manfaatlarini ustuvor qo‘yishni talab qiladi.

Ota va onalikni belgilash tartibi qonunchilikda aniq belgilangan bo‘lsa-da, huquq qo‘llash amaliyotida bir qator tizimli muammolar mavjud. Birinchidan, fuqarolik holatini dalolatnoma yozish organlarida (FHDYo) ma‘lumotlar bazasining to‘liq bo‘lmaganligi, ikkinchidan, ayrim hollarda otalikni rad etish uchun asossiz arizalar berilishi, uchinchi, sud jarayonlarida dalillar yetishmasligi yoki noto‘g‘ri baholanishi kabi holatlar uchrab turadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolik holatini dalolatnoma yozish kitoblari to‘g‘risida”gi Qonunining 18-moddasida nasl-nasabni ro‘yxatga olish tartibi quyidagicha belgilangan: “Bola tug‘ilgandan so‘ng o‘n kun ichida ota-ona yoki ularning vakillari tomonidan FHDYo organiga ariza beriladi. Agar ota ma‘lum bo‘lmasa, onaning arizasiga asosan bola onasi familiyasi, otasining ismi esa onaning ko‘rsatmasi bo‘yicha yoziladi” [4, 18-m.]. Ushbu norma amaliyotda ko‘pincha qiyinchiliklarga olib keladi, chunki ayrim holatlarda onaning ko‘rsatmasi subyektiv bo‘lib, otalikni noto‘g‘ri belgilashga yoki aksincha, haqiqiy otani yashirishga sabab bo‘ladi.

Sud amaliyotida otalikni belgilash yoki rad etish ishlari ko‘pincha murakkab dalillar tizimini talab qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2018-yil 29-iyundagi “Ota-onalik huquq va majburiyatlarini belgilash bo‘yicha fuqarolik ishlarini ko‘rib chiqish amaliyoti haqida”gi qarorining 14-bandida quyidagicha ko‘rsatilgan: “Sud otalikni belgilashda faqat onaning ko‘rsatmasiga emas, balki guvohlar testimoniyasi, xatlar, fotosuratlar, moddiy yordam ko‘rsatish dalillari va boshqa ishonchli manbalarga asoslanishi lozim” [5, 14-b.]. Ushbu ko‘rsatma sudlarga qo‘shimcha dalillarni talab qilish imkonini beradi, lekin amaliyotda bu dalillarni yig‘ish qiyin, ba‘zan esa imkonsiz bo‘lib chiqadi.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

Otalikni rad etish tartibi ham munozarali masalalardan biridir. Qonun hujjatlariga ko‘ra, er o‘zining otaligini rad etishi mumkin, ammo bu rad etish uchun asosli dalillar (masalan, ajralish davrida bolaning konsepsiyasi mumkin emasligi, DNK natijalari, tibbiy hujjatlar) talab qilinadi. Agar rad etish asossiz bo‘lsa, sud arizani rad etadi. Biroq, ko‘p hollarda fuqarolar sudga murojaat qilishdan oldin o‘z-o‘zidan DNK testi o‘tkazib, natijalarni sudga taqdim etadi. Bu holat qonunchilikda aniq tartibga solinmaganligi sababli, sudlar turlicha qarorlar qabul qilmoqda.

Bola huquqlarini himoya qilish nuqtai nazaridan, nasl-nasabni belgilash jarayonida bolaning fikrini hisobga olish masalasi ham dolzarb. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalar huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunining 12-moddasida belgilanganidek: “Voyaga yetmagan bola o‘z huquqlariga ta’sir ko‘rsatuvchi masalalarda, shu jumladan ota-onalik va nasl-nasab masalalarida, o‘z fikrini bildirish huquqiga ega. Uning fikri yoshi va etuklik darajasiga qarab hisobga olinishi shart” [6, 12-m.]. Bu norma xalqaro standartlarga mos keladi, lekin sud amaliyotida bolaning fikri ko‘pincha rasmiyatchilik sifatida qayd etiladi yoki psixologik ekspertizadan o‘tkazilmaydi.

Sud amaliyotida nasl-nasabni belgilash bo‘yicha ishlarni ko‘rib chiqishda bir qator huquqiy ziddiyatlar mavjud. Birinchidan, dalillar ishonchliligini baholash mezonlari noaniq. Ikkinchidan, sud-tibbiyot ekspertizasining huquqiy maqomi va natijalarining majburiyligi masalasi bahsli. Uchinchidan, chet el fuqarolari ishtirokidagi ishlarda xorijiy hujjatlarni tan olish tartibi murakkab.

Sudlar ko‘pincha otalikni belgilashda “qarindoshlikni inkor etish imkonsizligi” tamoyiliga tayanadi. Ya’ni, agar otalikni rad etish uchun yetarli dalil bo‘lmasa, sud bolaning manfaatlarini ustuvor qo‘yib, otalikni e’tirof etadi. Bu yondashuv bolaning huquqlarini himoya qilishda ijobiy rol o‘ynasa-da, ba’zi hollarda haqiqiy biologik otani noqonuniy javobgarlikka tortish xavfini tug‘diradi. Shu sababli, sudlar ilmiy asoslangan dalillarga, xususan, DNK ekspertizasiga ko‘proq tayanishi kerak.

Biroq, DNK ekspertizasining huquqiy maqomi O‘zbekiston qonunchiligida to‘liq tartibga solinmagan. Hozirgi kunda sud-tibbiyot ekspertisasi faqat davlat muassasalari tomonidan amalga oshirilishi nazarda tutilgan, xususiy laboratoriyalar natijalari esa qo‘shimcha dalil sifatida qabul qilinadi yoki umuman rad etiladi. Bu holat fuqarolarni qimmatbaho va vaqt talab qiladigan sud jarayonlariga majbur qiladi.

Sud amaliyotidagi yana bir muammo – bu otalikni belgilash muddatlari. Qonun hujjatlarida otalikni rad etish uchun ma’lum bir muddat belgilanmagan, bu esa fuqarolarga yillar o‘tib ham da’vo qilish imkonini beradi. Natijada, bolaning huquqlari noaniq holatda qoladi, nafaqa to‘lovlarida uzilishlar yuzaga keladi, irsiy huquqlar bahsli bo‘lib qoladi. Sudlar bu masalada “huquqiy barqarorlik” tamoyiliga asoslanib, muddatlarni cheklash zarurligini e’tirof etmoqda.

Xalqaro tajribaga ko‘ra, ko‘plab davlatlarda nasl-nasabni belgilashda “bolaning eng yaxshi manfaatlarini” ustuvor qo‘yish tamoyili qonuniy mustahkamlangan. O‘zbekiston

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

ham bu tamoyilni qonun darajasida aniqroq ifodalashi, sudlarga metodik ko‘rsatmalar berishi va ekspertiza institutlarini zamonaviylashtirishi lozim.

Zamonaviy genetika va DNK texnologiyalari nasl-nasabni belgilashda inqilobiy o‘zgarishlarni keltirib chiqardi. DNK tahlili 99,9% aniqlikda biologik qarindoshlikni tasdiqlashi yoki inkor etishi mumkin. Biroq, O‘zbekiston qonunchiligida DNK ekspertizasining huquqiy kuchi, uni o‘tkazish tartibi, natijalarni sudga taqdim etish shakli va xususiy laboratoriyalarning maqomi hali ham noaniq.

Sud-tibbiyot ekspertisasi to‘g‘risidagi amaldagi normalarga ko‘ra, DNK tahlili faqat sud buyrug‘i bilan o‘tkazilishi mumkin. Fuqarolar mustaqil ravishda xususiy klinikada o‘tkazgan testi rasmiy dalil hisoblanmaydi, faqat “qo‘shimcha ma‘lumot” sifatida qabul qilinadi. Bu holat sud jarayonlarini cho‘zadi, xarajatlarni oshiradi va fuqarolarning huquqlarini cheklaydi.

Xalqaro amaliyotda DNK natijalari to‘g‘ridan-to‘g‘ri asosiy dalil sifatida qabul qilinadi, chunki ular ilmiy jihatdan ishonchli va takrorlanuvchi. O‘zbekiston ham ushbu tajribani hisobga olib, DNK ekspertizasining huquqiy maqomini qayta ko‘rib chiqishi, akkreditatsiyalangan xususiy laboratoriyalar natijalarini sud tomonidan tan olish tartibini belgilashi, shuningdek, test narxlarini subsidiyalash yoki davlat hisobidan o‘tkazish mexanizmini joriy etishi maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari, nasl-nasabni belgilashda sun‘iy urug‘lantirish, surogat onalik va genetik tahrirlash kabi yangi texnologiyalar ham huquqiy tartibga solinishi kerak. O‘zbekiston qonunchiligida bu masalalar hali aniq yo‘riqnomaga bilan tartibga solinmagan, bu esa kelajakda jiddiy huquqiy ziddiyatlarga olib kelishi mumkin.

Zamonaviy texnologiyalar nafaqat aniqlikni oshiradi, balki bolaning huquqlarini tezroq himoya qilish imkonini ham beradi. Agar DNK natijalari sud tomonidan tezkor qabul qilinsa, bolaning nafaqa olish huquqi, fuqarolik holatini ro‘yxatga olish tartibi va irsiy huquqlari o‘z vaqtida kafolatlanadi.

XULOSA

Oila qonunchiligida bolaning nasl-nasabini belgilash masalasi nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy, psixologik va axloqiy ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekiston qonunchiligida nasl-nasabni aniqlash tartibi asosan nazariy jihatdan tartibga solingan, lekin amaliyotda bir qator tizimli muammolar mavjud. Birinchidan, dalillar ishonchligini baholash mezonlari noaniq, ikkinchidan, DNK ekspertizasining huquqiy maqomi noaniq, uchinchi, sud amaliyotida turli xil yondashuvlar kuzatilmoqda, to‘rtinchi, bolaning fikrini hisobga olish mexanizmi rasmiyatchilikka aylanmoqda.

Nasl-nasabni belgilashda bolaning eng yaxshi manfaatlarini ustuvor qo‘yish tamoyili qonun darajasida yanada aniqroq ifodalanishi lozim. DNK ekspertizasining huquqiy kuchi qayta ko‘rib chiqilishi, akkreditatsiyalangan xususiy laboratoriyalar natijalarini sud tomonidan tan olish tartibi joriy etilishi, shuningdek, sud-tibbiyot ekspertisasi jarayonini tezlashtirish va arzonlashtirish choralari ko‘rilishi zarur.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

Sud amaliyotini yagona standartlarga asoslash maqsadida Oliy sud tomonidan metodik ko‘rsatmalar ishlab chiqilishi, nasl-nasabni belgilash muddatlari qonuniy jihatdan cheklanishi, chet el hujjatlarini tan olish tartibi soddalashtirilishi lozim. Bundan tashqari, oila huquqi sohasida mutaxassislar tayyorlash, psixologik va ijtimoiy ekspertizalarni joriy etish, fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish chora-tadbirlari amalga oshirilishi kerak.

Umuman olganda, nasl-nasabni belgilash institutini takomillashtirish orqali nafaqat bolalar huquqlari kafolatlanadi, balki oila institutining barqarorligi, ijtimoiy adolat va huquqiy madaniyat darajasi yuksaladi. Kelgusi qonun loyihalarida ushbu masalalarni hisobga olish, xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka integratsiyalash va amaliyotdagi ziddiyatlarni bartaraf etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Oilalar to‘g‘risidagi kodeksi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2021 yil. 47-moddasi.
2. O‘zbekiston Respublikasining Oilalar to‘g‘risidagi kodeksi. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2021 yil. 48-moddasi.
3. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi. – Nyu-York: BMT, 1989 yil. 7-moddasi.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolik holatini dalolatnoma yozish kitoblari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2018 yil. 18-moddasi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Ota-onalik huquq va majburiyatlarini belgilash bo‘yicha fuqarolik ishlarini ko‘rib chiqish amaliyoti haqida”gi qarori. – Toshkent, 29-iyun 2018 yil. 14-band.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalar huquqlari kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining axborotnomasi, 2020 yil. 12-moddasi.
7. Karimov, B.R. Oila huquqi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “Universitet” nashriyoti, 2022. – 340 b.
8. Abdullayev, S.N. Sud-tibbiyot ekspertizasi va dalil isbotlash. – Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2021. – 285 b.
9. Mirzayev, A.A. Zamonaviy texnologiyalar va oila huquqi. // “Huquqiy axborot” jurnali, 2023, №2. – B. 45–58.
10. UNESCO. Family Law and Children’s Rights: Comparative Perspectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 210 p.